

Ks. Bolesław KUMOR
 Katolicki Uniwersytet Lubelski

RELACJA O STANIE DIECEZJI KRAKOWSKIEJ BISKUPA ALBINA DUNAJEWSKIEGO (1881)

Po* publikacji relacji o stanie diecezji krakowskiej biskupa Andrzeja Rawy Gawrońskiego (1807)¹ i bpa Jana Pawła Woronicza (1828)² publikuję poniżej obszerną relację bpa Albina Dunajewskiego o stanie tejże diecezji z 1881 r. Ma ona dużą wartość jako źródło historyczne, a przechowywane jest w Archiwum Watykańskim.

Jest to pierwsza relacja po przywróceniu diecezji krakowskiej do normalnego życia. Po deportacji biskupa Karola Skórkowskiego do Opawy na Śląsku († 25 I 1851) i usunięciu z urzędu wikariusza kapitulnego ks. Karola Teligi (1862), papież Pius IX mocą bulli *Apostolatus officium* (25 IX 1862) zamianował ks. Antoniego Junoszę Gałęckiego, dziekana kapituła katedralnej w Tarnowie, wikariuszem apostolskim w Krakowie, w następstwie czego austriacka część diecezji otrzymała status wikariatu apostolskiego. Taki stan diecezji miał przetrwać 18 lat. Po kilkuletnich pertraktacjach między Rosją a Austrią na temat wzajemnych odszkodowań doszło 21 VI 1870 r. do podpisania porozumienia, w następstwie którego władze austriackie przystąpiły do restauracji diecezji krakowskiej. Początkowo zamierzały znieść diecezję tarnowską i całe jej terytorium włączyć do diecezji krakowskiej, ale temu projektowi sprzeciwiła się Stolica Apostolska³.

Przy tej okazji hr. Antoni Potocki, namiestnik cesarski w Galicji, podał statystykę obydwóch diecezji. Krakowska diecezja, zreduko-

* Od Redakcji: Ks. prof. B. Kumor zmarł przed otrzymaniem korekty tego artykułu. Redakcja nie miała możliwości skolacjonowania tekstu *Relacji* z oryginałem bądź z jego kserograficzną kopią.

¹ „Analecta Cracoviensia” 29:1997, s. 553–575.

² „Analecta Cracoviensia” 32:2000, s. 307–324.

³ *Trzy dokumenty z 1879 r. dotyczące reorganizacji diecezji krakowskiej i tarnowskiej oraz Wydziału Teologicznego UJ*, wydał B. Kumor, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 64:1994, s. 221–251.

wana do statusu wikariatu apostolskiego faktycznie była zacieśniona do granic byłego Wolnego Miasta Krakowa. Część bowiem diecezji, leżące w granicach Królestwa Polskiego, miała również status wikariatu apostolskiego i zarządzał nią osobny wikariusz apostolski z rezydencją w Kielcach. Austriacka część diecezji obejmowała 5 dekanatów, 42 parafie, 17 klasztorów męskich, 12 żeńskich, 141214 katolików, natomiast diecezja tarnowska liczyła 26 dekanatów, 294 parafie, 17 kapelanii lokalnych, 21 filii, 1 096165 wiernych⁴.

Po dłuższych pertraktacjach między Austrią a Stolicą Apostolską ustalono:

1° Cesarz Franciszek Józef I przyznał uposażenie 12 000 florenów odnowionej diecezji rocznie z dóbr biskupstwa w Galicji i z funduszu religijnego.

2° Dotychczasowy wikariusz apostolski, biskup Antoni Junosza Gałęcki, miał otrzymać do śmierci uposażenie w wysokości 3000 florenów rocznie i zatrzymać dziekanat w kapitule katedralnej w Tarnowie.

3° Cesarz upoważnił czynniki rządowe do negocjacji z biskupem tarnowskim Józefem Alojzym Pukalskim w sprawie rozgraniczenia obydwóch diecezji i zagwarantowania mu prawa prezydentury i patronatu w stosunku do biskupstwa w Krakowie.

4° Papież Leon XIII z radością powitał restaurację prastarej diecezji krakowskiej, zaakceptował zaprojektowane jej uposażenie, a cesarzowi przyznał prawo prezydentury i patronatu.

5° Stolica Święta zgodziła się na nową cyrkumskrypcję diecezji krakowskiej i tarnowskiej przez włączenie do Krakowa kilku dekanatów z Tarnowa, przy zagwarantowaniu dalszego istnienia diecezji tarnowskiej, jej uposażenia i godności biskupstwa tarnowskiego. Na skutek tego 9 VI 1879 r. władze austriackie wycofały żądania zniesienia i inkorporacji diecezji tarnowskiej do Krakowa⁵.

Odtąd sprawy potoczyły się szybko. Dnia 29 IV 1879 r. cesarz Franciszek Józef I zamianował ks. Albina Dunajewskiego biskupem krakowskim, a 15 maja tr. papież Leon XIII prekonizował go na to stanowisko. W dniu 29 I 1880 r. tenże papież bullą *Sanctae Apostolicae Sedis* przyłączył do diecezji krakowskiej na prawym brzegu Wisły 5 dekanatów w całości (Biała, Oświęcim, Żywiec, Wadowice, Skawina) i 4 częściowo (Wieliczka, Myślenice, Dobczyce, Maków Podhalański)

⁴ B. Kumor, *Diecezja tarnowska. Dzieje ustroju i organizacji 1786–1995*, Kraków 1985, s. 145–149.

⁵ *Trzy dokumenty...*

i łącznie 101 parafii oraz 329364 wiernych z diecezji tarnowskiej i włączył je do diecezji krakowskiej.

Po niezwykle długim wakansie stolicy biskupiej w Krakowie (1834/51–1879), po zredukowaniu jej do statusu wikariatu apostołskiego, diecezja wracała do pełnego życia. Otrzymała stosunkowo duże terytorium, wspaniałego i dobrego pasterza w osobie ks. Albina Dunajewskiego, a niebawem miała otrzymać przywileje i zająć jedno z pierwszych miejsc w hierarchii Kościoła polskiego⁶.

Biskup Albin Dunajewski był pierwszym z czterech biskupów w Krakowie, wywodzącym się z duchowieństwa archidiecezji lwowskiej. Urodził się 1 marca 1817 r. w Stanisławowie w rodzinie Szymona h. Sas, komisarza obwodowego w nowym Sączu i Antoniny z Błażowskich. Egzamin dojrzałości zdał w gimnazjum nowosądeckim, następnie rozpoczął studia na wydziale teologicznym Uniwersytetu Lwowskiego, przeniósł się na wydział prawa, które ukończył w 1839 r. Zaangażowany w tajnej organizacji niepodległościowej Sprzysiężenie Demokratów Polskich został aresztowany w roku 1841 i po procesie sądowym skazany na karę śmierci. Od śmierci uwolnił go dekret rewizyjny Sądu Najwyższego (1845), zamieniający wyrok śmierci na 8 lat surowego więzienia w twierdzy w Spielbergu na Morawach. W roku 1848 w okresie Wiosny Ludów został ułaskawiony na mocy amnestii, powrócił do Galicji. Krótco pracował w Buczaczu jako tłumacz, następnie odbył praktykę notarialną w Krakowie. Tu był aplikantem w sądzie wyższym, dyrektorem drukarni „Czasu” i osobistym sekretarzem hr. Adama Potockiego w Krzeszowicach. Pod wpływem ks. Hieronima Kajsiewicza wstąpił do seminarium duchowego w Krakowie i w 1861 r. przyjął święcenia kapłańskie jako kapłan archidiecezji lwowskiej. Po krótkim wikariacie w Krakowie metropolita warszawski Zygmunt Szczęsny Feliński powołał go na rektora seminarium duchowego św. Jana w Warszawie i na profesora teologii pastoralnej. W czasie powstania styczniowego zagrożony aresztowaniem przez władze rosyjskie opuścił Warszawę, powrócił do Krakowa i objął kapelanię u sióstr wizytek, ale w wyniku nacisku Rosji został mianowany przez bpa Gałęckiego wikariuszem w Rudawie i poddany nadzorowi policyjnemu. Od roku 1865 objął ponownie funkcje kapelana u sióstr wizytek i został katechetą gimnazjalnym oraz administratorem parafii św. Szczepana. Na tym stanowisku zastała go nominacja na biskupa krakowskiego, którą polski Kraków przyjął prawie entu-

⁶ B. K u m o r, *Granice metropolii i diecezji polskich 968–1939*, Lublin 1969–1971, s. 295–297.

zjastycznie⁷. Już w drugim roku pasterzowania bp Dunajewski złożył w Rzymie obszerną relację o stanie diecezji krakowskiej (1881).

Relacja ta, dotąd zupełnie nieznaną, wnosi wiele nowych szczegółów źródłowych do dziejów diecezji w jej przełomowym okresie odnowy. Obejmuje 9 paragrafów rozpisanych na 35 stronach rękopisu. W pierwszym paragrafie relacji jej autor omawia początki biskupstwa w Krakowie i za Janem Długoszem przytacza rok 965 jako datę założenia tego biskupstwa przez księcia Mieszka I. Opowiada się jednak za datą bardziej prawdopodobną, a mianowicie 999/1000 i przypisuje fundację biskupstwa księciu Bolesławowi Chrobremu. Pierwsza katedra biskupia miała się znajdować w Krakowie na Skałce w kościele św. Michała, a dopiero po męczeńskiej śmierci św. Stanisława (1079) nową katedrę na Wawelu miał zbudować biskup Lambert w 1088 r. Nie podaje jednak, skąd zaczerpnął taką opinię.

Diecezja krakowska na wskutek nieszczęść narodowych została pozbawiona dawnego terytorium i zacieśniona do granic zaboru austriackiego z osobnym wikariuszem apostolskim. Na jej dawnym terytorium powstały diecezje: tarnowska, sandomierska, częściowo lubelska, przemyska, spiska na Węgrzech i wrocławska na Śląsku. Dopiero bulla papieża Leona XIII z 20 I 1880 r. przyłączyła do niej 96 (*sic!*) parafii z diecezji tarnowskiej.

Wśród przywilejów i prerogatyw biskupstwa autor relacji wymienił następujące:

1° Bezpośrednią zależność od Stolicy Apostolskiej.

2° Tytuł książy używany przez biskupów krakowskich do końca XVIII wieku, obecnie zupełnie zapoznany.

3° Przywilej noszenia racjonu w czasie uroczystych celebracji.

4° Godność wielkiego kanclerza Uniwersytetu Krakowskiego, sprawowana przez biskupa krakowskiego do początku XIX wieku.

Relacja omawia redukcję kapituły katedralnej w Krakowie mocą *breve* papieża Piusa IX (10 III 1859) do 4 prałatur i 12 kanonii gremialnych oraz 4 kanonii uniwersyteckich. Po ostatnich zmianach terytorialnych diecezja obejmowała 13 dekanatów, 137 parafii, 10 filii, administrowanych przez osobnych duszpasterzy, 32 kościoły zakonne oraz 42 kaplice publiczne, w których czasem celebrowano msze św. Na podstawie prawa cywilnego z roku 1867 uposażenie parafii, reperacje i wyposażenie kościołów miał pokrywać fundusz religijny i ofiary

⁷ T Glemma, M. Tyrowicz, *Dunajewski Albin*, [w:] PSB t. 5, Kraków 1939/1946, s. 462–464; S. Piech, *Kardynał Albin Dunajewski, pasterz Kościoła krakowskiego*, [w:] *Kardynał Albin Dunajewski*, red. W. Mura wiec OFMBern, Kraków 1995, s. 105–114.

wiernych. W diecezji było 21 klasztorów męskich i 10 żeńskich, z czego pięć podlegało jurysdykcji biskupa krakowskiego, oraz 13 domów zgromadzeń zakonnych, z których 10 należało do szarytek, a 5 do felicjanek. Seminarium diecezjalne, prowadzone przez Zgromadzenie Księży Misjonarzy św. Wincentego à Paulo, klerycy (45 alumnów) natomiast uczęszczali na wykłady na Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego. W diecezji było 26 szpitali oraz jedno kolegium pijarskie w Krakowie, w którym się kształciło 30 młodzieńców. W diecezji było też 100 przytułków dla ubogich pod zarządem państwowym. Kościelne szpitale były tylko dwa (w Krakowie i Zebrzydowicach), których roczne dochody przynosiły 2675 fl, oraz bank pobożny w Krakowie, założony w XVI wieku przez ks. Piotra Skargę.

Paragraf drugi relacji informuje o rezydencji biskupa w Krakowie z wyjątkiem trzech tygodni, kiedy bierze udział w sejmie galicyjskim. Biskup nie rezydował jednak w pałacu przy ulicy Franciszkańskiej, bo ten po spaleniu w roku 1850 był nie do zamieszkania, ale w wynajętym domu (*conducta domus*). Biskup rozpoczął wizytację generalną diecezji od udzielania sakramentu bierzmowania 50283 wiernym. Zgodnie z zaleceniami soboru trydenckiego (*Sessio XXIV: De reform.*, cap. 12) biskup Dunajewski wybrał metropolię lwowską do udziału w synodzie prowincjonalnym; donosił też Stolicy Apostolskiej, że ma zamiar zwołać w najbliższym czasie synod diecezjalny.

Trzeci paragraf relacji poświęcił bp Dunajewski kapitule katedralnej. Wspomniał, że arcybiskup metropolita warszawski Szczepan Hółwczyc został po śmierci abpa Franciszka Malczewskiego mianowany przez papieża Piusa VII mocą *breve* z 16 lutego 1818 r. egzekutorem bulli *Ex impositis nobis* (30 VI 1818). Pismem skierowanym (12 IV 1882) do biskupów Królestwa Polskiego przeprowadził reorganizację kapituł katedralnych, wyznaczył też obowiązki prałatów i kanoników oraz wikariuszy katedralnych. Tych pierwszych i drugich zobowiązał nie tylko do celebracji mszy św. konwentualnych, lecz również do pomocy biskupowi w pracy diecezjalnej. Śpiew godzin kanonicznych należał do kolegium wikariuszy. W diecezji były liczne parafie liczące przeszło 18000 wiernych. W niedziele i święta we wszystkich kościołach celebrowano odpowiednią liczbę mszy św. i głoszono kazania oraz nauczano katechizmu. Osobne miejsce znalazły w relacji kongregacje dekanalne, które zastępowały synod diecezjalny.

W paragrafie czwartym relacji biskup Dunajewski omówił sprawy zakonów w diecezji. W całej diecezji tylko dwie parafie były prowadzone przez zakonników; była to parafia Bożego Ciała na Kazimierzu w Krakowie, prowadzona przez kanoników laterańskich, oraz parafia św. Michała Na Skałce, pozostająca w administracji paulinów. Dwa

klasztory nie miały odpowiedniej liczby zakonników (pijarów w Krakowie – dwóch kapłanów i jeden brat zakonny; klasztor bernardynów w Alwerni – trzy osoby). Bezpośredniej jurysdykcji biskupiej podlegały norbertanki na Zwierzyńcu, duchaczki, wizytki, klaryski i urszulanki w Krakowie. Inne klasztory żeńskie miały własnych przełożonych zakonnych.

Osobny paragraf relacji omawia sprawy związane z seminarium duchownym, w którym kształciło się tylko 45 alumnów pod kierunkiem księży misjonarzy. Alumni uczęszczali na wykłady na wydział teologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego. Dnia 12 XI 1879 r. seminarium otrzymało nowy statut z rąk biskupa Dunajewskiego. W dalszych paragrafach omówił biskup Dunajewski pobożne fundacje, bractwa, sodalicje, szpitale i bank pobożny. Ocenę postaw wiary i moralności wiernych znaleźć można w paragrafie ósmym. Paragraf ostatni (9). relacji omawia krótko sprawy sądowe i apelacyjne do trybunałów wyższej instancji.

Do relacji biskup Dunajewski nie dołączył żadnych petycji. Opracował ją prawdopodobnie kanclerz kurii biskupiej. Od 23 czerwca 1879 r. był nim ks. Feliks Gawroński, doktor prawa kanonicznego, długoletni pracownik kurii krakowskiej. Po studiach w Warszawie kontynuował je w Ateneum św. Apolinarego w Rzymie, gdzie w roku 1860 uzyskał doktorat z prawa kanonicznego. W latach 1863–1874 był w Zgromadzeniu Księża Misjonarzy św. Wincentego à Paulo, a w 1875 r. pracował ponownie w kurii biskupiej w Krakowie. Kancelrzem był bardzo krótko, jako że już w roku 1880 funkcję tę pełnił ks. Władysław Józefczyk, i to on był głównym redaktorem relacji⁸. Złożył ją w Kongregacji Soboru osobiście biskup Dunajewski, który w 1881 r. wziął udział w pielgrzymce słowiańskiej do Rzymu w gronie arystokracji i inteligencji galicyjskiej na uroczystości jubileuszowe śś. Cyryla i Metodego, apostołów narodów słowiańskich⁹.

Jako dokument nr 2 dołączyłem odpowiedź Kongregacji Soboru (12 I 1883). Jest to koncept odpowiedzi szczegółowej na poruszone problemy w relacji. Obejmuje 9 stron *in folio*. Relacja spotkała się z wielkim uznaniem kongregacji. „Nie pozostało mi nic innego – podał jeden z urzędników Kongregacji Soboru - jak pogratulować Waszej Dostojności gruntownego studium. Dla Waszej też Dostojności upraszam u Boga łask wszelkiego dobra”.

⁸ A. Schletz, *Gawroński Feliks*, [w:] PSB t. 7, Kraków 1948–1958), s. 331–332; S. Dobrzański, *Restuaracja diecezji krakowskiej w latach osiemdziesiątych XIX wieku*, Warszawa 1977, s. 116–118.

⁹ S. Dobrzański, *Restauracja...*, s. 246.

[RELATIO DE STATU DIOECESIS CRACOVIENSIS, 1881]

1. Or.: Archivum Secretum Vaticanum: S. Congregatio Concilii, 272, Dioecesis Cracoviensis: *Relatio de statu Dioecesis Cracoviensis, quam occasione visitationis sacrorum liminum anno 1881 episcopus Cracoviensis Sanctissimo Patri anteposuit.*

Kopia kserograficzna w posiadaniu wydawcy.

Bestissime Pater!

Licet dimidium evolutionis suae vix attigerit tertius annus a tempore, qua gratia Sanctitatis Vestrae Cracoviensis Dioecesis gubernatio mihi demandata fuit, filialis tamen amor erga Sacram Cathedram Petri inducit me, ut visitans sacra limina sanctorum Apostolorum Petri et Pauli relationem de statu Dioecesis Cracoviensis ad pedes Sanctitatis Vestrae deponam.

§ 1

I. Annus institutionis episcopatus Cracoviensis incertus est, respectiva enim bulla desideratur. Quidam historici, ut Longinus (Długosz)¹⁰, et alii illum sequentes ad annum [s. 2] 965 post Christum erectionem episcopatus Cracoviensis referunt, mox scilicet post susceptam christianam fidem per Polonos sub Mieciślao I¹¹, magis tamen veritati appropinquare videtur opinio eorum, qui erectionem praedictam ad annum 999 vel 1000 referunt, scilicet cum, regnante in Polonia Bolesłao I (Chabrio)¹², Otto III imperator ad venerandas reliquias s. Adalberti, episcopi Pragensis, a Borussis occisi, in Poloniam venerit, ibique Gnesnam in metropolim totius Regni instituerit, alios vero episcopatus, inter quos et Cracoviensem, illae metropolitanae ecclesiae subiecerit anno 1000 post Christum¹³.

¹⁰ J. Długosz, *Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, ks. IV, Warszawa 1962, s. 245 (pod rokiem 966).

¹¹ Książę Mieszko I († 992) przyjął chrzest nie w 965, ale w 966 r.

¹² Bolesław Chrobry, król Polski (992–1025). Tak twierdził m. in. Władysław Abraham (*Organizacja Kościoła w Polsce do połowy XII wieku*, Poznań 1962, s. 132 nn.)

¹³ Cesarz Otton III przybył do Gniezna w roku 1000 dla uczczenia relikwii św. Wojciecha. Przy tej okazji zgromadził się synod, na którym proklamowano bulle papieża Sylwestra II o utworzeniu metropolii w Gnieźnie i jej sufraganii w Krakowie, Wrocławiu i Kołobrzegu.

Cathedralis ecclesia primum in loco Rupella dicto existebat, ubi s. Stanislaus episcopus Cracoviensis martyrium a rege Boleslao illatum subiit 1079 anno, dein vero postquam in monte Wawel, simul cum arce regia nova ecclesia sedificata fuit, Lambertus episcopus anno 1088 ossa sancti Stanislai E. M. antecessoris sui in illam, qua cathedralem transtulit, ubi hucusque magna cum populi veneratione asservantur¹⁴.

Dioecesis Cracoviensis extensione numero ecclesiarum parochialium (plus quam mille) et collegiatarum (numero sedecem) inter omnes dioeceses Poloniae olim eminens, iniuria temporum et subsequentibus calamitatibus regni tales vicissitudines subiit, ut praeter eam partem, quae in civilibus imperio Russico subiacet et per vicarium apostolicum [s. 3] Kielciis residentem administratur nonnisi territorium anteactae Reipublicae Cracoviensis complecteretur. Reliquum territorium Dioecesis Cracoviensis ita divisum est, ut Dioeceses Tarnoviensis et Sandomiriensis integrae ex eo prodierint, partes vero conspicuae Dioecesibus Lublinensi, Premisliensi, Scepusiensi in Hungaria et Vrstislaviensi in Prussia unitae fuerint¹⁵. Tandem apostolico consistoriali decreto de die 20 Ianuarii 1880 anni incipiente a verbis „Sanctae Apostolicae Sedis” nonaginta sex ecclesiae parochiales a Tarnoviensi Dioecese disiectae, iterum Cracoviensi aggregatae fuerunt.

II. Confinis Dioecesis Cracoviensis prout praedicto decreto circumscripta fuit, confinat a septemtrione cum ea parte Dioecesis Cracoviensis, quae in civilibus Imperio Russico subiecta, per vicarium apostolicum regitur¹⁶ ab ortu cum Dioecesi Tarnoviensi, a meridie item cum Tarnoviensi Dioecesi et Regno Hungariae, ab occidente vero cum Silesia Austriaca et Borussica.

¹⁴ Wiadomość, że pierwotna katedra krakowska była w kościele św. Michała na Skałce w Krakowie, jest w *Krótkiej kronice krakowskiej* (MPH II, s. 796); do kościoła św. Wacława na Wawelu została przeniesiona w 1088 r. przez biskupa Lamberta II. Opinię tę powtórzył Adam Naruszewicz (*Historia narodu polskiego*, t. 3, s. 11, 98), a za nim to Ludwik Łętowski (*Katedra krakowska na Wawelu*, Kraków 1859, s. 4). O biskupie Lambercie II (względnie III) zob.: Z. Kozłowska-Budkowa, *Lambert II (III)*, [w:] PSB t. 16, s. 423–424.

¹⁵ Informacja niezbyt ścisła, jako że w roku 1818 diecezja sandomierska objęła część dawnej archidiecezji gnieźnieńskiej (Opoczyńskie), a diecezja wrocławska okręg Częstochowy; zob. B. Kumor, *Granice...*, s. 230–232, 236–238.

¹⁶ Wikariuszem apostolskim był wówczas w Kielcach biskup Tomasz Kuliński. Z części diecezji krakowskiej, położonej w granicach b. Królestwa Polskiego, papież Leon XIII mocą bulli *Ut primum* (28 XII 1882) ukonstytuował diecezję kielecką; zob. B. Kumor, *Granice...*, s. 214 nn.

III. Privilegia ac praerogativae Episcopatus. Supracitato apostolico decreto de die 20 Ianuarii 1880 Sanctitas Vestra ad augendum Dioeceseos Cracoviensis decus dignata est eandem Dioecesim immediate S. Sedi Apostolicae subiacere. Episcopus Cracoviensis olim, qua regnans duce Severiae titulo ac praerogativa principum utebatur, verum adempto [s. 4] ad fiscum XVIII saeculi principatu Severiae titulus etiam principis in oblivionem abiit¹⁷. Praeterea episcopus Cracoviensis, celebrans solemnioribus festis in sua cathedrali ecclesia ab immemorabili tempore utitur veste dicta „ephod” seu rationali formae simili pallio, vestis illa ex auro et margaritis per reginam Hedvigem saeculo XIV propria manu confecta, hucusque in cathedrali Cracoviensi servatur. Episcopi Cracoviensis erant etiam cancellarii ac rectius Archicancellarii Universitatis scientiarum, quae dignitas tamen in universitatibus c. r. [caesareo-regii] Imperii Austriaci non amplius viget.

IV. In Dioecesi Cracoviensi numerantur 16 civitates et 620 loca seu pagi.

V. Ecclesia cathedralis sub titulo s. Venceslai Regis et Martiris super montem Wawel Cracoviae sita, etsi, qua monumentum, in quo reges Poloniae locum sepulturae sibi elegerunt et magnifice qua principalem ecclesiam suae residentiae ornaverunt, continua cura et reparatione indiget, in bono tamen est statu repleta monumentis regiae pietetis, continens 17 capellas, in quibus mausolea regum, senatorum regni et episcoporum inveniuntur. In medio ecclesiae erectum est mausoleum (confessio) s. Stanislai episcopi Cracoviensis et martiris, cuius ossa collocata in loculo (sarcophago) argenteo venerationi fidelium exponuntur. Sub ecclesia cathedrali inveniuntur tumbae regum Polonorum, magnifice ultimis temporibus restauratae cum capella, ubi missae celebrantur.

Capitulum catedrale antiquitus 36 praelatos et canonicos numerans, nunc ad normam decreti SS. D. Papae Pii IX de 10 Maii 1839 reformatum, ad numerum quatuor dignitatum et 12 canonicatum, inter quos 4 collationis Univeratatis Jagellonicae pro professoribus eiusdem Universitatis reductum fuit. Pro praesenti vero, bonis capitularibus sub dictione imperatoris Russiae existentibus, retentis et sequestratibus, tribus tantum dignitatibus et quatuor canonicis

¹⁷ Biskup Zbigniew Oleśnicki zakupił (24 XII 1443) dla biskupstwa krakowskiego od księcia Wacława Cieszyńskiego Księstwo Siewierskie. W następstwie tego z biegiem czasu biskupi krakowscy przyjęli tytuł „księcia Siewierza”. Ostatnim „księciem siewierskim” był bp F. P. Turski († 1800); zob. B. K u m o r, *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*, Kraków 1998, t. 1, s. 261–267.

(exceptis canonicis academicis) constat. Praeter canonicos servitium chori et ecclesiae exercent quatuor vicarii per capitulum praesentandi, quibus episcopus dat canonicam institutionem. Praebendae poenitentiarum et theologalis erant quidem penes ecclesiam cathedralem erectae, tamen, cum fundi pro istis praebendis assignati, decreto sulico c. r. regiminis Austriaci de data 26 Augusti 1802, quando nempe urbs et districtus Cracoviensis prima vice Imperio Austriaco adnexa est. Pro fundo sic dicto religionis sequestratae fuerunt, etiam canonicatus praebendae poenitentiarum et theologalis extinctae sunt. Ne per suppressionem harum praebendarum, gravissimum officium poenitentiarum cathedralis [s. 6] intermittatur, Capitulum Cathedrale unum ex canonicis episcopo pro officio praedicto praesentat. Quod vero attinet praebendam theologalem praelectiones ex universa theologia et Scriptura sacra faciunt eo modo obligationi praebendae theologalis supplere videntur. Statum superius descriptum quoad praebendas poenitentiarum et theologalem in Cathedrali Cracoviensi reperi nec immutare aliquid potui, ea praesertim ex ratione, quod in citato pontificio decreto reformationis capituli de die 10 Maii 1859 praebendas unicuique canonici assignati, nulla de praebenda poenitentiarum et theologali fit mentio.

VI. Ex sexdecem ecclesiis collegiatis, quas antiquitus Cracoviensis Dioecesis continebat, nunc tres tantum Cracoviae existunt, quae sunt parochiales simul et praeter praepositum et vicarios nullos canonicos numerant, nam assignati canonicis fundi iniuria temporum perierunt.

VII. Praeter ecclesiam cathedralem, quae simul parochialis est, numerantur in dioecesi 137 ecclesiae parochiales in 13 decanatibus divisae. Adsunt etiam 10 ecclesiae sic dictae filiales, in quibus curam animarum canonicis instituti sacerdotes exercent et 42 capellae publicae, ubi quandoque per annum sacra peraguntur. Praeter ecclesias praedictas inveniuntur [s. 7] in Dioecesi Cracoviensi 32 ecclesiae penes monasteria virorum ac mulierum. Oratoria privata in aedibus magnatorum nisi ex apostolico indulto inveniuntur. Omnes ecclesiae immo capellae publicae in dioecesi sufficienti et nitida suppellectili sunt praeviae. Quod vero attinet redditus pro fabrica ecclesiae assignatos, praeter ecclesiam cathedralem et quinque principales ecclesias, quae sub hoc respectu sufficienter sunt provisae, in dioecesi sicut in toto Regno Galiciae Austriacae, redditus pro fabrica minime hucusque sunt assignati, sed iuxta legem civilem de die 2 Februarii 1867 ad construendas, vel reparandas ecclesias et domos parochorum, immo suppellectilem sacram procurandam ipsi parochiani de casu ad casum concurrere debent. Eum in finem eligunt quosdam viros, qui con-

stituunt sic dictum comitatum (*comité*) parochialem et occurrente casu reparationis vel constructionis ecclesiae aut presbyterii una cum s. r. gubernio et delegeto episcopi nece sariam summam inter parochianos, respectu habito ad reditum annum, distribuunt. SS. Eucharistia asservatur in cathedrali et parochialibus ecclesiis, nec non in ecclesiis monasteriorum, in quibusdam etiam simplicibus ecclesiis, prout in antiquissima s. Adalberti et alia s. Marci ad domum sacerdotum emeritorum ex immemorabili consuetudine asservatur. Capellae publicae privilegio hoc non gaudent. Quoad asservationem s. Eucharistiae clavis penes parochum asservatur [s. 8], et lampas nutritur.

VIII. Monasteria virorum 21 numerantur, quae praepositis suis regularibus subiecta sunt, mulieribus vero 10 inveniuntur, ex quibus 5 iurisdictioni episcopi subiectae, aliae praelatis suis regularibus, praeterea 13 domus mulierum in congregatione viventium, prout Sororum Charitatis et 3 Ordinis s. Francisci, Felicianae dictae.

IX. In Dioecesi Cracoviensi adest seminarium clericorum Cracoviae sub cura Sacerdotum Congregationis Missionis saeculo XVII per episcopum Ioannem Małachowski erectum¹⁸, alumni tamen studia in Universitate Cracoviensi frequentant. Tria primitus erant Cracoviae seminaria, quae tamen anno 1801 per c. r. regimen Austriacum unita sunt. Ampliata anno 1880 Dioecesi Cracoviensi numerus clericorum ad 45 crevit. Nulla taxa pro seminario hoc statuta, nullumque ei beneficium unitum, nam c. r. regimen certam summam quotannis e fundo religionis pro sustentatione seminarii solvet.

X. Hospitalia 20 numerantur in Dioecesi Cracoviensi, collegium vero unum Scholarum Piarum Cracoviae, in quo 30 iuvenes sub cura praedictorum religiosorum morantur, studiis in scholis publicis vacaturi. Confraternitates prout s. scapularis, s. rosarii, s. passionis, Ssmi Sacramenti et aliae penes ecclesias parochiales in Dioecesi erectae, numerum 100 excedunt. Cum hospitalis in [s. 9] tota Austria sub cura et administratione gubernii, respective magistratus communitatis existunt, parochi non nisi curam spiritualem in iis exercent, rationes vero expensorum et redituum administratores reddunt magistratibus. Excipientur tantum duo hospitalia sub cura et administratione FF. Misericordiae s. Ioannis de Deo: Cracoviae et in Zebrzydowice erecta,

¹⁸ Jan. Małachowski (1623–1690), sekretarz króla Jana Kazimierza (1664), kanonik krakowski (1666), opat komendatoryjny w Mogile, biskup chełmiński (1676) i krakowski (1681). Utworzył fundację na Stradomiu w Krakowie, która dała początek drugiemu seminarium duchowego w Krakowie; zob. H. E. W y c z a w s k i, *Małachowski Jan*, [w:] PSB t. 19, s. 396–398.

annuus redditus primi quotam 2675 flor. valoris Austriaci attingit, secundi vero in agris fundati incertus est.

XI. Existit Cracoviae Mons pietatis a p. d. Petro Skarga sacerdote Societatis Jesu fundatus¹⁹, qui gratis mutuata indigentibus succurrit.

§ 2

I. Praeceptum residentiae a sacris canonibus Concilio Tridentino et constitutionibus Summorum Pontificum iniunctum stricte observari, immo excepto tempore canonicae visitationis dioecesis penes ecclesiam cathedralen, ubi sedes episcopalis sita est, commoratus sum. Nam eo usque tantum licentia per consuetudinem et constitutiones summorum pontificum concessa extra dioecesim morandi usus sum, ut comitiis regni, ad quae episcopi lege civili vocantur, per spatium trium habdomadarum adessem; anno praeterito curandae valetudini tres [s. 10] hebdomadas impenderem, anno vero currenti per totidem habdomadas Romae peregrinantium Slavorum ad limina apostolorum iunctus, commoratus sum. Si huic tempore addam quatuor vel quinque dies, quos assumpsi, ut loco aegrotantis episcopi Premisliensis ecclesiam in eius dioecesi consecrarem²⁰ vel sacras ordinationes clericorum eo invitante perficerem, absentia mea a dioecesi tempore septem hebdomadarum quotannis non excessit.

II. Sanctitatis Vestrae gratia ad regimen Cracoviensis Dioecesis anno 1879 vocatus, palatium residentiae episcopalis inveni igni anno 1850 consumptum ita, ut in conducta domo residens, praeeter alia spiritualia negotia et pertractationes cum s. r. gubernio restorationis domus episcopalis curam, deficientibus aliis mediis aero proprio suscipere coactus fui. His de causis primo anno episcopatus visitationem canonicam dioecesis, paucis ecclesiis parochialibus exceptis, vix suscipere potui. Demum, negotiis susceptis feliciter praedicis ad finem perductis, hoc anno visitationem proprie dictam aggressus sum, et ut facilius et promptius necessitatibus spiritualibus dioecesis ampliatae succurrere valeam, populum clerumque cognoscerem, visitavi

¹⁹ Piotr Skarga (1536–1612), kapłan archidiecezji lwowskiej (1564), kaznodzieja katedralny lwowski, proboszcz w Rohatynie (1563), kanonik krakowski (1564), do jezuitów wstąpił w Rzymie (1564), w roku 1571 powrócił do Polski, w 1579 został pierwszym rektorem Akademii Wileńskiej, królewski i sejmowy kaznodzieja. W roku 1584 założył w Krakowie Bank Pobożny i Arcybractwo Miłosierdzia. Zmarł 27 IX 1612 r. w Krakowie; zob. J. T a z b i r, *Skarga Piotr*, [w:] PSB t. 38, s. 35–43.

²⁰ W roku 1880 bp Dunajewski konsekrował kościół w Zarzeczcu koło Jarosławia p. w. św. Michała Archanioła, w zastępstwie chorego biskupa przemyskiego Macieja Hirschlera; zob. *Schematismus dioecesis Premisliensis* p. s. D., 1913, s. 172.

primum ecclesias, penes quas resident decani, hocque modo populum ex vicinioribus parochiis confluentem verbo Dei et sacramento confirmationis roboravi, de moribus cleri et populi sciscitans et quosdam abusus corrigens. Interea decani parochiales ecclesias respectivorum decanatum de meo mandato visitaverunt [s. 11].

III. Ordinationes sacras tum cleri saecularis, tum regularium in dioecesi commorantium per meipsum explevi, etiam quandoque extra tempora, immo non servatis interstitiis, indulto Sanctitatis Vestrae utens, quando necessitas vel utilitas id exegit. Sacramentum confirmationis tam Cracoviae, quam per dioecesim tempore visitationis assidue administravi; primo anno episcopatus confirmavi 25 millia, secundo vero 25283 personae.

IV. Consistoriali decreto de die 20 Januarii 1880 anni Dioecesis Cracoviensis S. Sedi Apostolicae immediate subiecta est et mandato ergo Tridentinae Synodus Sess. XXIV de reform. can. 12 aliquem vicinum metropolitanum eligare deberem, in cuius synodo provinciali interesserem. Vicinior absque dubio pro me est metropolitana ecclesia Leopoliensis, ad quam, si provincialem synodum celebraret, libenter accederem. Hucusque tamen id locum non habuit, quapropter et ego diocesanam synodum nondum coegi. Ut tamen aliquem saltem ex parte defectum illum supplerem, anno currenti antequam canonicam visitationem inchoarem, congegavi Cracoviae omnes decanos, cum quibus de moribus cleri et populi tractavi, non tamen synodaliter, nam absque venia S. Sedis Apostolicae in vim encyclicarum litterarum de die 5 Novembris 1855 anni ad Austriacae ditionis episcopos datum potui stricte dictam synodum cum solis decanis celebrare²¹. Nunc, visitata dioecesi, video sine maximo periculo spirituali parochianorum pluri- [s. 12] -mos rectores ecclesiarum, qui soli curam in numerosis et dissitis locis exercent, vocari non posse ad synodum, dato etiam, si c. r. regimen synodi celebrandae licentiam concederet, hac ergo de causa credo, utilissimum pro Cracoviensi Dioecesi foret, si Sanctitas Vestra benignissime licentiam mihi concedere dignaretur, et vocatis solis decanis et vice-decanis Dioecesis Cracoviensis una cum Capitulo cathedrali et praepositis ecclesiarum parochialium in urbe Cracovia, celebrare possum synodum diocesanam, si circumstantiae id permiserunt.

V. Verbum Dei, tum per meipsum praecipue tempore visitationis dioecesis et Cracoviae, sacramentum confirmationis conferendo, prae-

²¹ Papież Pius IX w dniu 5 XI 1855 r. przesłał episkopatowi w Cesarstwie Austriackim encyklikę *Optime noscitis*, w której m. in. poruszył sprawę celebracji synodów diecezjalnych.

dicavi, tum aliis occupationibus retentus, per viros idoneos obligationi huic supplevi.

VI. Etsi quaedam obligationes praecipue causas civiles et ad administrationem temporalem spectantes, parochis sub comminatione mulctarum pecuniariarum imposui, hucusque tamen se non praesentavit occasio, ut ad effectum legem illam deducere et solutionem pecuniariam exigerem; ea ergo de causa depositarium poenarum, qua vacuum, in pios usus applicari non potui.

VII. E fundo religionis modica quota solvitur quotannis pro Cancellaria Episcopali, ideo taxa stricte dicta in Cracoviensi Dioecesi non viget. [s. 13]

VIII. Leges civiles anno 1874 pro Imperio Austriaco, sublato arbitrarie concordato²² editae, coarctant quidem diverso sub respectu exercitium tum officii, tum iurisdictionis ecclesiasticae, nihilominus actuale gubernium in Austria, ut pacem inter Ecclesiam et Statum servet, non tam stricte praedictarum legum executionem urget. Mea ex parte his favorabilibus dispositionibus obtemperans, ita in singulis casibus egi et ago, ut nulla hucusque controversiae ratione iurisdictionis meae exorta fuerit.

IX. Ex eis, quae sub II iam exposui, restauratio palatii episcopalis, quod in statu ruinae resumest, primum ast ita arduum erat negotium, ut mihi in alia sua opera et fundationes mentem dirigere non dicuerit, praesertim cum mensa episcopalis providam habeat dotem, quae ad necessaria vix sufficiat. Immo hanc parvulam dotem non percipio integram, nam eidem subtrahunt non tatum contributiones publicae, sed etiam non modica summa 1800 florenorum in emolumentum episcopi Amanthuntini²³, mei in administratione episcopatus Cracoviensis antecessoris.

§ 3

I. Canonici Ecclesiae Cathedralis Cracoviensis etsi penes ecclesiam cathedralem iugiter resident, ab immemorabili tamen tempore [s. 14] credunt se non obligatos ad officium divinum cantandum, quod

²² Por. I. Korzeniowski, *Zbiór przepisów Kościoła i duchowieństwa katolickiego*, Lwów 1900, s. 360.

²³ Biskup Antoni Junosza Gałęcki, wikariusz apostolski w Krakowie, po nominacji biskupa Dunajewskiego przeszedł na emeryturę i zamieszkał w Wiedniu, gdzie zmarł 10 III 1885 r.; zob. S. Dobrzański, *Biskup Antoni Gałęcki, wikariusz apostolski krakowski*, [w:] *Studia z historii Kościoła w Polsce*, red. H. E. Wyczawski, t. 1, Warszawa 1972, s. 95.

munus vicarii eiusdem ecclesiae quotidie persolvunt. Rationes, quae capitulum attigat, sunt sequentes:

1° Ab immemorabili tempore etsi plures episcopi visitationem canonicam cathedrae suae peregerunt, numquam tamen ad officium divinum cantandum canonicos cogebant, cum ipsi ex massa capitulari tot vicarios, veluti coadiutores suos, sustentebant, quod officium chorale exigebat. Consuetudo haec eo magis invaluit, quod antiquis temporibus tam episcopi aliarum dioecesium canonicatus penes ecclesiam cathedrali Cracoviensem retinebant, tam canonici quam secretarii regis vel referendarii in negotiis erant occupati.

2° P[iae] m[emoriae] Pius Papa VII litteris apostolicis sub plumbo expeditis anno Incarnationis Domini 1818 pridie calendas Julii directis ad Franciscum Malczewski tunc episcopum Vladislaviensem, translatum ad metropolitanam ecclesiam Varsaviensem, commisit ei quam executori apostolico novam dioecesim in Regno Poloniae circumscriptionem, atque capitulorum et seminariorum post belli calamitatibus organisationem²⁴. Cum interea a vivis sublatus fuerit praedictus antistes, Pater Pius VII²⁵, litteris de die 16 Februarii 1820 successorem eius in sede metropolitana Varsaviensi Stephanum Hołowczyc²⁶, praedictarum executorem ex apostolica auctoritate deputavit. Auctoritate hac fretus, archiepiscopus et metro- [s. 15] -polita Varsaviensis scripto de die 12 Aprilis 1822 ad omnes episcopos Regni Poloniae directo, ergo etiam ad episcopum Cracoviensem, quae pro tunc Metropolitanae Ecclesiae Varsaviensi subiacebat, ordinationem fecit, in qua inter caetera designavit numerum canonicorum penes ecclesias cathedrales et obligationes canonicorum, immo vicariorum cathedralium diserte indicavit. Statuit ergo canonicos ecclesiarum cathedralium obligare non tantum ad missas in cathedrali celebrandas, sed, si in adiutorium episcoporum vel ad negotia regni vocati fuerunt

²⁴ Bulla papieża Piusa VII *Ex imposita Nonis* (30 VI 1818), porządkująca organizację Kościoła katolickiego w Królestwie Polskim, nie była adresowana do biskupa wrocławskiego F. Malczewskiego, ale mianowała go tylko wykonawcą wspomnianej bulli. Franciszek Skarbek Malczewski (1754–1819), kanonik gnieźnieński (1782), od roku 1815 biskup wrocławski, od 2 X 1818 pierwszy arcybiskup metropolita warszawski. Zmarł 18 IV 1818 r.; zob. M. Ż y w c z y ń s k i, *Malczewski Skarbek Franciszek*, [w:] PSB t. 19, s. 279–282.

²⁵ W oryginale błędnie: *Pius VIII*.

²⁶ Hołowczyc Szczepan (1741–1823), kapłan (1772), pleban w Bieżuniu (1774), wizytator szkół jezuitskich, doktor obojga praw (1775), kanonik krakowski (1781/85), kanonik warszawski (1781), od roku 1818 biskup sandomierski i od 17 XII tr. arcybiskup metropolita warszawski. Zmarł w Warszawie 27 VIII 1823; zob. K. M r o z o w s k a, M. Ż y w c z y ń s k i, *Hołowczyc Szczepan*, [w:] PSB t. 9, s. 595–596.

obtemperare debere, quodsi nisi functionibus vacent, fructus et distributiones non amittere. Vicarii vero cathedralium tenentur horas canonicas cantare etc. An praedictus antistes, quam executor apostolicus agens, limites suae delegationis praetergressus est nec me, nec meum est iudicium, rationes tantum affero, quibus Capitulum Cathedrale Cracoviense fretum, ad divinum officium cantandum in choro se non credit obligatum.

3° Capitulum Cathedrale Cracoviense per tot saecula tantis foundationibus pro defunctis regibus, episcopis etc. est gravatum, ut fere quotidie officium defunctorum cum missa cantata persolvere teneatur. Foundationes praedictae magna ex parte sustentationem capituli efficiunt, quibus deficientibus difficile ipsi foret vitam honeste sustentare. Attenta vero rigiditate hiemis hisce in partibus, difficili accessu ad cathedralem in mente elevata sitam, si canonici pluries per [s. 16], diem ad officium divinum cantandum accedere deberent vires hominum provectoris praecipue aetatis nondum sufficerent. Vicarii econtra penes cathedralem habitant. His rationibus et praecipue secunda permotus non sum ausus illos gressus facere ad cogendos canonicos ecclesiae cathedralis, ut officium divinum per se ipsos in cathedrali cantent.

Gravi hoc in negotio necessarium fuit, ut Sanctitati Vestrae etiam referam: Capitulum Cathedrale Cracoviense pro tempore septem membris constare, ob rationes, quas in §1 nro V huius relationis indicavi. Inter hos septem canonicos duo gravi et diuturna infirmitate sunt detenti, unus vero senex plus quam octogenerius et in capitulo ultra quadraginta annos sedens. Restant ergo quatuor tantum canonici, ex quibus duo in regimine dioecesis necessario me adiuvare debent, quoniam secundum mentem c. r. regiminis canonici cathedralium in curia episcopali munera refendariorum adimplere tenentur.

II. Iuxta superius relata matutinum, laudes caeterasque alias horas canonicas cantant quotidie vicarii cathedrae Cracoviensis, qui etiam quotidie celebrant missam conventualem ibidem. Solis dominicis et diebus de praecepto missam conventualem cantat semper unus de canonicis per turnum, totum capitulum eidem assistit in stallis.

III. Missa conventualis quotidie applicatur pro benefactoribus in [s. 17] ecclesia cathedrali.

IV. Constitutiones seu statuta perantiqua possidet Capitulum Cathedrale Cracoviense, approbata per ordinarios Cracoviensis Dioecesis. Cum tamen plurima absoluta et praesentibus temporibus minus congrua facta sunt, quapropter Capitulum in sua penultima sessione generali decrevit, ex antiquis statutis ea depromere, quae usui appli-

cabilia sunt, alia vero necessaria addere, et ita facta, mihi ad approbandum proponere. Interea praeter capitula seu sessiones generales, quae ter in anno celebrat, qualibet hebdomada die sabbathi capitulum ad sessionem in capitulare convenit.

V. De praebenda poenitentiaria et theologali in cathedrali Cracoviensi §1 nr. V huius relationis iam scripsi. Hic tantum affero, quod canonicus poenitentiarius in cathedra Cracoviensi sollicite officium sibi iniunctum adimplet.

VI. Parocii huius dioecesis penes parochiales ecclesias resident, excepto uno, qui electus ad comitia imperii magnam anni partem Vienna commoratur, cum mea tamen licentia; interea alius sacerdos curam totius parochiae gerit. Quando etiam aliquis parochorum curandae valetudinis gratia aestate de consilio medicorum ad terras aliquas proficiscitur, semper a me licentiam exquirat; hoc in casu omnem curam impendo, ut fideles istius parochiae nullum damnum spirituale patiantur. [s. 18]

VII. In visitatione canonica sollicite exquisivi, an libros matrimoniorum, bapuzatorum aliosque per Rituale Romanum praescriptos, omnes parochi retineant; et re ipsa ubique libros praedictos accurate consignatos reperi. Hac de re, eo maiorem certitudinem habeo, quod ne casu combustionis ecclesiae vel domus parochialis, omnes parochi dioecesis meae tenentur duplicata librorum citatorum in Cancellaria Curiae meae deponere.

VIII. In dioecesi Cracoviensi plures parochias tam sunt numerosae, ut solus parochus obligationibus adimplendis impar omnino evaderet. Sunt enim quaedam, ubi numerus fidelium ad 18 000 ascendit²⁷. His in casibus unus pluresque vicarii temporanei penes ecclesiam parochialem in sacramentorum administratione parochum iuvant. In una vero ecclesia parochiali Gaj nuncupata parochus cecutiens coadiutorem habet²⁸.

IX. Diebus dominicis et festis de praecepto in omnibus ecclesiis parochialibus verbum divinum per parochos vel iis legitime impeditis, per vicarios praedicatur; an parochi eam obligationem adimpleant,

²⁷ Według *Elenchus... dioecesis Cracoviensis* p. s. D. 1885, parafie liczące więcej niż 15000 wiernych były tylko dwie: Wieliczka (tamże, s. 151 – 17758) i Żywiec (tamże, s. 163 – 17496). Zapewne jest tu błąd przepisowy. Prawdopodobnie biskup Dunajewski miał na myśli parafie liczące przeszło 1800 wiernych, a tych w diecezji było stosunkowo dużo.

²⁸ Parafia Gaj koło Wieliczki. Zapewne był to ks. Józef Michalec, ur. w roku 1821, wyświęcony w 1853, proboszcz w Gaju od 4 II 1874, zmarł przed 1883 r.; zob. *Schema-tismus. Dioecesis Tarnoviensis* p. s. D. 1878, s. 224.

tempore visitationis canonicae inquisivi, per annum vero decani re-
spectivorum decanatum invigilant.

X. Praeter familiarem concionem vel homiliam ex Euangelio in omnibus ecclesiis parochialibus Dioecesis Cracoviensis parochi vel eorum vicarii docent fidei rudimenta per modum cathechesis diebus [s. 19] dominicis vel festis tempore postmeridiano, ad quam cathechesim pueri caeterique fideles libenter conveniunt. Sed cum haec non sufficiunt in scholis publicis, dictis normalibus, quae in omni fere pago inveniuntur, sacerdotes curam animarum exercentes cathechismum seu doctrinam religionis, horis designatis, tradunt parvulis utriusque sexus, qui ad frequentationem scholae sunt obligati. Praedictis scholis non tantum c. r. regimen per inspectores, sed etiam ordinarius loci quoad doctrinam sacram per commissarios invigilant.

XI. In quantum scire possum, parochi caeterique curam animarum exercentes singulis dominicis festisque de praecepto, immo festis suppressis, missam pro populo fideliter applicant.

XII. Omnes candidati ad statum clericalem in seminario dioecetano commorantur, ubi moribus eorum capacitati et vocationi ad hunc statum, sedulo tam rector seminarii, quam ego ipse invigilo. Ante ordinationem etiam ad primam tonsuram et 4 minores ordines, et eo magis ad subdiaconatum, diaconatum et presbyteratum examini subiiciuntur, quo peracto per aliquos dies exercitiis spiritualibus sub directione patris spiritualis vacant in ipsis aedibus seminarii. Quod vero attinet titulum sacrae ordinationis in toto Imperio Austriaco fundus sic dictus religionis dat titulum ordinationis, qui vocatur „titulus mensae”.

XIII. Omnes praedici vestes clericales iugiter deferunt. Privilegium [s. 20] vero fori cum restrictionibus in articulis 13, 14 et 15 concordati cum Augustissimo Imperatore Austriae die 18 Augusti 1855 inibi contentis, hucusque viget. Licet enim leges civiles anni 1874 obligationes per concordatum, susceptas arbitrarie, sustulerunt, tamen c. r. regimen antiquam praxim late ad privilegium fori nundum sustulit.

XIV. Attentis parvo numero sacerdotum, qui curam animarum in ecclesiis parochialibus exercent et asperitate viarum, praesertim montanarum, impossibile foret, ut conferentiae theologiae moralis, casuum conscientiae et liturgicarum quaestionum, saepius per annum habentur. Ea de ratione proponuntur in scriptis quaestiones, saepius per annum, ad quas omnes, qui conferentiis praedictis adesse tenentur, in scriptis etiam respondent et congregati semel in anno in unoquoque decanatu, sub praesidentia decani quaestiones istas discutunt et alios etiam practicos casus conscientiae proponunt; quibus

peractis ea omnia, de quibus tractatum fuit, curiae meae transmittunt. Ad praedictas conferentias vocantur praeter sacerdotes saeculares in cura animarum laborantes, etiam parochi regulares. De profectu ex iis conferentiis nondum iudicare possum, praesertim cum maior pars dioecesis vix a 1 Iulii 1880 iurisdictioni meae subest, antea vero de conferentiis praedictis nihil sciebat.

XV. In genere loquendo clerus saecularis vitam canonicis sanctionibus conformam ducet et obligationibus suis satisfacit. Accidunt quidem quandoque defectus, non sunt tamen eius modi, ut potentiori aliquo [s. 21] remedio indigeant.

§ 4

I. In Cracoviensi Dioecesi duae adhuc sunt parochiae regularibus unitae in ipsa urbe Cracovia, nempe una ad ecclesiam et conventum canonicorum regularium Lateranensium sub invocatione SS. Corporis Christi²⁹, et alia ad ecclesiam s. Michaelis in Rupella sub cura religiosorum s. Pauli I Eremitae³⁰. Praedicti parochi, rectius administratores, cum non per modum concursus, sed facto electionis ad prioratum in id munus regminis parochiae constituuntur, munus sibi commissum fideliter adimplent cum adiutorio religiosorum respectivi monasterii. Visitationes harum ecclesiarum ad ea, quae ad curam animarum pertinent, decani accurate perficiunt et iuxta relationem libros parochiales etc. accurate conscriptos invenerunt.

II. Sequentes regulares extra monasteria in Cracoviensi Dioecesi degunt: duo presbyteri regulares ex Ordine s. Augustini Cracoviensis conventus et unus presbyter regularis ex Ordine s. Pauli I Eremitae conventus Cracoviensis, sine licentia suorum superiorum et cum scandalo fidelium per dioecesim vagantur, etiam licentiose vivunt. Monitione meae, ut ad monasteria redeant et saluti suae, qua apostatae a religione curent, hucusque non obtemperarunt; efficacius vero [s. 22] remedium ad scandalum hoc tollendum, attentis legibus civilibus deest. Inveniuntur etiam quidam alii regulares extra monasteria

²⁹ Kościół parafialny Bożego Ciała na Kazimierzu w Krakowie uposażył król Kazimierz Wielki ok. 1340 r. Dnia 15 V 1405 r. biskup Piotr Wysz na prośbę króla Władysława Jagiełły przekazał kościół i parafię kanonikom regularnym laterańskim, których sprowadził z Kłodzka; zob. B. K u m o r, *Dzieje...*, t. 2, s. 589–593.

³⁰ Kościół św. Michała na Skalce w Krakowie sięga początkami X wieku. Od XIII wieku tradycja krakowska związała fakt męczeństwa św. Stanisława z tym kościołem. Przed rokiem 1325 r. przy tym kościele powstała paraafia. Dzięki zabiegom Jana Długosza (22 VI 1472) kościół i paraafia zostały przekazane zakonowi OO. Paulinów, co potwierdził papież Syktus IV (1472); zob. K u m o r, *Dzieje...*, t. 2, s. 581–584.

degentes, sed isti licentiam a suis superioribus regularibus habent et sine scandalo fidelium vivunt, immo parochos in cura animarum adiuvant. Etsi ob defectum cleri saecularis inconvenientiam hanc tolerare cogor, non diffiteor tamen regulares praedicti longum tempus extra claustra morantes, disciplinae regulari dissvescunt et aliquo modo relaxantur. Unus tentum presbyter regularis ex Ordine PP. Cisterciensium, in Mogiła servatis³¹ servandis eiectus in Cracoviensi Dioecesi moratur; alter vero eiusdem conventus sacerdos, etsi intra claustra degit, frequenter tamen extra ea ebrietati indulgebat cum scandalo fidelium. Posquam scandalum hoc rescivi superiorem eiusdem conventus in scriptis monui, ut ipse scandalum hoc tollat et praedicto religioso licentiam exeundi deneget.

III. In Dioecesi Cracoviensi duo tantum sunt conventus, ubi religiosi non aluntur in numero a sacris constitutionibus praefixo, nempe Collegium Scholarum Piarum Cracoviae³², ubi duo sacerdotes et unus frater laicus et duo novitii inveniuntur; et conventus Fratrum s. Francisci de observantia in loco dicto Alvernia³³, qui iurisdictioni patris provincialis eius ordinis Leopoli habitantis³⁴, subiacet; si de defectu aliquo in isto ultimo conventu audivi, cum patre provinciali detuli. In primo nempe Collegio Scholarum Piarum observantia regularis relaxata est nimis, quod eo magis deplorandum [s. 23], cum istud collegium iam extinctum ultimis diebus revixerit, nulla tamen emendationis vitae vestigia ostendat.

§ 5

I. Cracoviae quinque inveniuntur monasteria episcopo subiecta, nempe Virginum Canonissarum Praemonstratensium sub regula s. Norberti³⁵, 2° Virginum Canonissarum Sancti Spiritus de Sa-

³¹ Opactwo cystersów w Mogile (dziś Kraków-Nowa Huta) powstało z fundacji biskupa krakowskiego Iwona, przeniesione tu z Prandocina (1221). Po kasacie zakonów w Królestwie Polskim w roku 1818 było to jedyne opactwo cystersów w diecezji krakowskiej. Drugie, jako przeorat, zachowało się w Szczyżycu w diecezji tarnowskiej.

³² Kościół i klasztor p. w. Stygmatów św. Franciszka w Alwernii koło Krakowa uposażył w roku 1610 Krzysztof Koryciński i oddał je franciszkanom-bernardynom.

³³ Kościół i klasztor p. w. Przemienienia Pańskiego w Krakowie uposażył dla zakonu pijarów Jan Gorczyński za zgodą biskupa Andrzeja Trzebieckiego (1660) przy współpracy kanonika krakowskiego D. Słowikowskiego. Przed rokiem 1691 pijarzy utworzyli tu kolegium z pomocą fundacji Hieronima Lubomirskiego.

³⁴ Lwów, ówczesna stolica Królestwa Galicji i Lodomerii, dziś miasto obwodowe na Ukrainie Zachodniej.

³⁵ Kościół i klasztor św. Augustyna i św. Jana Chrzyciela na Zwierzyńcu w Krakowie, uposażony w 1163 r. przez Jaksę z Miechowa h. Gryf. Zachował tytuł opactwa. W roku 1890 w klasztorze mieszkało 40 zakonnic; zob. *Elenchus... dioecesis Cracoviensis...*, 1890, s. 305–307.

xia³⁶, 3° Virginum a Visitatione B. Mariae Virginis³⁷, 4° Virginum Ordinis s. Francisci³⁸, 5° denique Virginum Ursularum s. Angelae Mericiae³⁹. Praeterea dantur Cracoviae congregationes virginum votorum simlicium, nempe: a) Virginum a Praesentatione B. M. W.⁴⁰, b) Sororum sub titulo Matris Misericordiae, quae curam agunt mulierum lapsorum poenitentium⁴¹, c) quinque domus Sororum Charitatis s. Vincentii à Paulo, quae stant sub directione Presbyterorum Congregationis Missionis⁴² et d) sex domus Congregationis Sororum III Ordinis s. Francisci vulgo Felicianarum, sub quorum tutela sunt conservatoria infantium (*azyle*)⁴³. Alia monasteria in dioecesi superioribus regularibus subsunt. Moniales monasteriorum meaeiurisdictioni

³⁶ Kościół i klasztor św. Tomasza Apostoła dla zakonu duchaczek powstał pod koniec XV wieku (przed 1490). Papież Benedykt XIV przed rokiem 1758 podporządkował klasztor jurysdykcji biskupa krakowskiego. W roku 1890 w klasztorze mieszkało 15 zakonnice i 7 konwerek; zob. *Elenchus...*, 1890, s. 310–313.

³⁷ Kościół i klasztor św. Franciszka Salezego w Krakowie dla sióstr wizytek powstał w roku 1681 r. za zgodą biskupa J. Małachowskiego; on też konsekrował wspomniany kościół 24 VII 1695 r. W roku 1890 w klasztorze przebywało 38 zakonnice, 7 konwerek klauzurowych, 4 nieklauzurowe; zob. *Elenchus...*, 1890, s. 313–315.

³⁸ Klasztor PP. Klarysek i kościół św. Andrzeja Apostoła. Klaryski przybyły tu w roku 1324 ze Skały. Od roku 1592 klasztor pozostawał pod jurysdykcją biskupa krakowskiego. W roku 1890 mieszkało w nim 30 sióstr na czele z opatką, 6 konwerek i 3 nowicjuszki; *Elenchus...*, 1890, s. 320–322.

³⁹ Klasztor Sióstr Urszulanek p. w. św. Anieli Merici powstał w Krakowie w roku 1875, kiedy wygnane w czasie kulturkampfu zakonnice z Poznania osiedliły się w Krakowie i założyły szkołę dla dziewcząt. W roku 1890 w klasztorze mieszkało 26 zakonnice, 3 nowicjuszki, 14 konwerek; *Elenchus...*, 1890, s. 326–329.

⁴⁰ Klasztor Sióstr Prezentek przy kościele św. Jana Chrzciciela w Krakowie powstał w roku 1623 po założeniu kongregacji zakonnej przez Zofię Maciejewską-Czeską. W roku 1890 w klasztorze przebywało 10 zakonnice; zob. *Elenchus...*, 1890, s. 330.

⁴¹ Klasztor Sióstr Matki Miłosiedzia na Nowym Świecie w Krakowie powstał w roku 1868 fundacji Ewy Sułkowskiej-Potockiej. W roku 1890 przebywało w nim 9 zakonnice i 7 konwerek; zob. *Elenchus...*, 1890, s. 331n.

⁴² Zgromadzenie Sióstr Szarytek św. Wincentego à Paolo osiedliło się w Krakowie na Kleparzu w roku 1711 przy kościele Najświętszego Serca Jezusowego. Dom centralny zgromadzenia wybudował w roku 1859 bp Ludwik Łętowski. Z biegiem czasu zgromadzenie otrzymało domy: na Wesołej w Krakowie, w szpitalu św. Ludwika na Wesołej, dom opieki nad dziećmi na Karmelickiej i podobny dom na Krowoderskiej. W roku 1890 w domach tych przebywało łącznie 126 sióstr; zob. *Elenchus...*, 1890, s. 332–337.

⁴³ Zgromadzenie Sióstr III Zakonu św. Franciszka Serafickiego św. Feliksa z Cantalicio, zwanych felicjankami, osiedliło się w Krakowie w roku 1865 po kasacji zgromadzenia w Królestwie Polskim (1864). Kościół klasztorny na Smoleńsku konsekrował bp A. Dunajewski (20 X 1884). W krótko w Krakowie otwarto 5 domów filialnych. W roku 1890 w domach tych pracowało łącznie 107 sióstr z nowicjuzkami; zob. *Elenchus...*, 1890, s. 338–342.

subiectorum, non omnes aequae constitutiones suas servant, sunt enim in hoc numero duo perantiqua monasteria, nempe Virginum Praemonstratenium et Virginum Ordinis s. Francisci, ubi ab immemorabili tempore quaedam intro- [s. 24] -ductae sunt consuetudines, quae non omnino vitae regulari conveniunt. Nam moniales non servant omnimode vitam communem et in vim cuiusdam ordinationis episcopi Cracoviensis bis centum abhinc latae autumnant sibi licere curandae valetudinis gratia ad thermas proficisci, vel aestate aerem mutare. Quoad mores et disciplinam moniales praemonstratenses praeter clausuram nimis claram in partem saecularium nimis abierunt. Moniales vero s. Francisci regularem ducunt vitam. Praeter haec duo monasteria in aliis omnibus consatitutiones religiose servantur, praeterea laude dignae, quod scholam publicam propriis sumptibus sustentant.

II. Praeter casu, de quo in superiori numero tractavi, clausura tam in monasteriis iurisdictioni meae, quam superiorum regularium subiectis, inviolabile custoditur. Neque tamen silentio praeterire, regulares nimis frequenter ad cratam quorundam monasteriorum accedere. Abusum hunc hucusque eliminare non potui ob defectum iurisdictionis in regulares, tamen hoc sub respectu multa iam in melius mutata sunt. Id etiam contra legem clausurae in monasterio Virginum s. Francisci obvenit, quod cum penes hoc monasterium schola publica puellarum invenitur, in quam tam moniales, quam externae institutrices, immo viri professores docent, moniales ad docendum ad aulam licet contiguam, tamen extra clausuram accedunt. Violationi huic clausurae [s. 25] obviaretur unice, si praedicta schola clauderetur, ast monasterium praedictum hoc tantum sub conditione sub regimine Austriaco non fuit suppressum, ut moniales publicam scholam puellarum etiam pro externis teneant. Similem eiusmodi scholam habent intra clausuram monasterii Sorores a Visitatione B. M. V. in eaque regula clausurae strictius observantur, ita ut puellae ad scholam admissae neque inde exire visitari possent a parentibus, nisi in parlatorio crate instructo, quod quidem a parentibus aegerrime fertur.

III. De abusibus in monasteriis Canonissarum Praemonstratensibus et Virginum Ordinis s. Francisci superius iam locutus sum, alii abusibus in reliquis monasteriis non dantur.

IV. Praeter ordinarium confessorem, dantur extraordinarii in omnibus monasteriis qui quater per annum, nempe Quatuor Temporum confessiones monialium excipiunt. In congregationibus votorum simplicium, quas nr 1 huius § enumeravi, praeter Congregationem Sororum Charitatis s. Vincentii à Paulo, ubique confessarios tam or-

dinarios, quam extraordinarios deputo et nomino, observans stricte mandatum hoc in casu S. Sedis Apostolicae.

V. Dictorum monasteriorum reditus fideliter administratur. Hunc in finem penes monasteria iurisdictioni meae subiecta, commissarios episcopales nominavi, qui rei oeconomicae invigilant, mihi que rationes quotannis reddunt.

[s. 26] Dotes monialium, ob pupertatem fere non solvuntur, si vero casus acciderit, dotem in pecunia numerata deponunt, quae indigentibus monasteriorum aliquando saltem obviant.

VI. Monasteria monialium praelatis regularibus subiecta in Cracoviensi Dioecesi sunt: 1° Monialium Virginum sub regula s. Domini⁴⁴, 2° Monialium Virginum sub regula s. Francisci Bernardinarum dictum⁴⁵, 3° Virginum sub regula s. Augustini⁴⁶, 4° duo monasteria Virginum Carmelitarum excalceatorum; unus antiquitus iam Cracoviae existens, aliud recenter ob persecutionem in Prussia e Poznań huc translatus, sed nondum per c. r. Regimen agnitum. In praedictis monasteriis clausura sanctimonialium exacte observatur, excepto monasterio Virginum sub regula s. Augustini, ubi in schola puellarum Patres Ordinis s. Augustini doctrinam religionis docent et intra claustrum ingrediuntur⁴⁷.

VII. Horum monasteriorum confessarii regulares tam ordinarii, quam extraordinarii, antequam confessiones monialium exceperunt, semper a me approbationem petunt.

VIII. Administrationi monasteriorum, regularibus subiectorum, providetur per procuratores seu commissarios eorum, qui tamen in gerendis iis rebus minime liberi a speciali c. r. regiminis ad hoc dele-

⁴⁴ Klasztor Sióstr Dominikanek przy kościele M. B. Śnieżnej na Gródku w Krakowie został założony w 1621 r. z fundacji Anny z Branickich Lubomirskiej. Bp Mikołaj Oborski konsekrował ten kościół 8 X 1634 r. W roku 1890 w klasztorze przebywało 21 zakonnice, 2 nowicjuszki i 9 konwerek; zob. *Elenchus...*, 1890, s. 316–317.

⁴⁵ Kościół i klasztor św. Józefa Sióstr Bernardynek uposażył bp Jakub Zadzik za zgodą króla Władysława IV (1644). Dzieła budowy klasztoru i kościoła dokonał bp Piotr Gembicki (1646). W roku 1890 w klasztorze przebywało 26 zakonnice, 1 nowicjuszka, 11 konwerek; zob. *Elenchus...*, 1890, s. 318–319.

⁴⁶ Klasztor Sióstr Augustianek przy kościele św. Katarzyny na Kazimierzu powstał w 1565 r. W kościele tym siostry posiadają własną kaplicę p. w. św. Moniki. W roku 1890 w klasztorze przebywało 19 zakonnice, 3 nowicjuszki i 9 konwerek; zob. *Elenchus...*, 1890, s. 523–525.

⁴⁷ Klasztor i kościół karmelitanek bosych p. w. św. Teresy na Wesołej w Krakowie powstał w roku 1725, kiedy tu przybyły siostry z kościoła św. Marcina. Fundatorem klasztoru był Jan Szembej, kanclerz wielki koronny. W roku 1890 w klasztorze przebywało 16 zakonnice, 2 nowicjuszki i 3 konwerski; zob. *Elenchus...*, 1890, s. 324–325.

gato dicasterio vigilantur. C. r. Regimen tamen non negligit in rebus administrationem concernentibus conferre consilium ordinariatus. [s. 27].

§ 6

I. In seminario huius dioecesis 45 alumni inveniuntur, qui philosophicis et theologis studiis dant operam. Seminarium sic dictum puerorum abest et iuvenes ad statum ecclesiasticum non admittuntur, nisi absolutis studiis in scholis publicis, sic dictis gymnasiis.

II. Quod ad vitae rationem professioni ecclesiasticae adaptatam attinet, alumni seminarii sub disciplina Sacerdotum Cogregationis Missionis educantur, suaque exercitia spiritualia exercent vacationemque probant. Semel in hebdomada peccata sua confitentur et diebus dominicis festisque de praecepto ad sacram Synaxim accedunt. Ad sacros ordines non assumuntur, nisi absolutis prius theologis studiis et probato indole atque vocatione sacra; tonsuram vero et minores ordines ad finem primi anni in seminario peracti suscipiunt. Tempore vacationum in sinum familiae quisque redit, testimonium tamen parochi rediens affere tenetur.

III. Alumni seminarii dioecesani praelectiones facultatis theologicae in c. r. Universitate Cracoviae frequentare tenentur, cuius professores – sacerdotes saeculares per Augustissimum Imperatorem nominantur. Legem hanc observare teneor, etsi non diffiteor consultius et utilius foret, si alumni [s. 28] in ipsius seminarii sedibus studiis sacris initiarentur. Alumni primi anni studio theologiae dogmaticae, archeologiae sacrae, exegesis in psalmos, introductionis in libros SS. Veteris Foederis hebraicae, nonnulli vero syriacae [occupantur]. Chaldaicae et arabicae vacant.

Anni II studio theologiae dogmaticae, introductionis in libros SS. Novi Foederis, exegesis Evangeliorum et hermeneuticae vacant:

Anni III studio theologiae moralis et historiae ecclesiasticae occupantur.

Anni IV studio iuris canonici, theologiae pastoralis, cathecheticae, methodicae et rubri vacant.

Praeterea alumni per integros quatuor annos philosophiae scholasticae incumbunt, quam scientiam secundum mentem Sanctitati Vestrae in aedibus seminarii explanandam commissi.

IV. Alumni seminarii assistunt functionibus sacris diebus dominicis et festis in ecclesia seminarii. Praeterea diebus dominicis congruus numerus ad cathedralem mittitur, solemnioribus vero festis omnes clerici functionibus sacris in cathedrali assistere tenentur.

V. Duobus fere saeculis, toto scilicet tempore, quo Missionis Congregatio regimen seminarii gerit, usque ad praeteritum annum rectores seminarii iuxta praescripta S. Concilii Tridentini (sess. XXIII, cap. 18) reddebant rationem quoad spiritualia et temporalia seminarii coram deputatis, dictis provisoribus, electis ad mentem [s. 29] superius citatum Tridentinae legis. Interea praeterito anno rector seminarii obtulit mihi litteras apostolicas de data 28 Februarii 1873 in favorem Cogregationis Missionis emanatas, asserens, se rei nihil aliud obligari, nisi ad reddendam quotannis reddituum rationem ordinario, praesentibus duobus de capitulo. Etsi non sum omnino certus an praedictae litterae apostolicae de seminariis iam dudum per Congregationem Missionis sub certis conditionibus susceptis, seu potius de suscipiendis a die memoratae gratiae apostolicae tractant, ob reverentiam tamen, quam S. Sedi debeo, interpretationi in favorem Congregationis Missionis sequi sivi, donec per s. Congregationem edoctus cum cartitudine sciam, quod in futurum hac in re agendum mihi erit.

VI. Seminarium dioecesanum, cui singularem curam adhibeo, frequenter a tempore suscepti episcopatus visitavi. Videns autem, quod constitutiones seu leges seminarii ex antiquis revisae et auctae per episcopum Cracoviensem Constantinum Szaniawski anno 1728⁴⁸, et per Cajetanum Sołtyk episcopum anno 1765 confirmatae⁴⁹, magna ex parte ob mutuatam conditionem temporum iam absoletae et usui minus convenientes factae sunt, novas constitutiones pro seminario, in antiquis tamen fundatas, die 12 Novembris 1879 praescripsi, quas hucusque non sine fructu observantur. [s. 30].

VII. Seminarium Cracoviense prout § 1 nr. IX huius relationis indicavi proprios redditus, nunc ex fundo religionis addita pensione habet, nulla ergo taxa datur, quae etiam diminutis proventibus beneficiorum, impossibilis esset.

⁴⁸ Felicjan Konstanty Szaniawski h. Junosza (1668–1732), doktor obojga praw (1702), biskup włocławski (1706–1720), prekonizowany na biskupa w Krakowie 3 VII 1720 r. Uposażył seminarium diecezjalne na Stradomiu w Krakowie i powierzył je Zgromadzeniu Księży Misjonarzy św. Wincentego à Paulo. Przy tej okazji nadał seminarium konstytucje; M. B a n a s z a k, *Szaniawski Felicjan Konstanty*, [w:] *Słownik Polskich Teologów Katolickich*, t. 3, Warszawa 1983, s. 250–252.

⁴⁹ Sołtyk Kajetan Ignacy (1715–1788), doktor praw, biskup koadiutor kijowski (1749), biskup kijowski (1756), krakowski (1759), wywieziony przez Rosjan do Kaługi, skąd powrócił w 1772 r. Zmarł 31 VII 1788 r. w Kielcach. Z okazji wizytacji seminarium stradomskiego w roku 1765 potwierdził jego przepisy; M. B a n a s z a k, *Sołtyk Kajetan Ignacy*, [w:] *Słownik Polskich Teologów Katolickich*, t. 3, Warszawa 1983, s. 151–153.

§ 7

I. In sacristiis omnium ecclesiarum huius diocesis tabella onerum missarum et anniversariorum ubique invenitur, certusque sum, sacerdotes Cracoviensis Dioecesis hisce obligationibus satisfacere. Si quibusdam in pauperibus ecclesiis, paucissimis tamten, onera missarum fundationalium ob. diminutos census a fundatis capitalibus nimis rectores ecclesiarum praegravarunt, utendo facultate a Sanctitate vestra, die 12 Maii 1879 mihi benigne ad triennium concessa, praedictas missas ad triennium reduxi ac moderavi. Pro missis iam alias reductis, sempre ad Sanctitatem Vestram pro gratiosa reductione recursum habui.

II. Sodalitates, seu confraternitates, quae in ecclesiis huius dioecesis canonice sunt erectae statuta sua observant et obligationes susceptas exacte adimplent. De scholis nihil hic loci ducere possum, cum per legem civilem a deputatis imperii anno 1874 datam et per c. r. regimen promulgatam, scholae ab influxu ecclesiastico omnino subtractae [s. 31] et Ministerio Cultus subiectae, quod es per nominatos c. r. inspectores visitat et regit. Vix parochi vel eorum vicarii doctrina religionis imbuere infantes possunt. Scholas vero publicas penes aliqua monasteria existentes quod attinet, licet eadem ingerentiae c. r. inspectorum etiam sint obnoxiae, tamen quoad principle a vigilantia ea et moderatione non deficiunt.

III, Loca pia ut orphanotrophia et hospitalia, vel sub cura Sororum Charitatis existunt, vel Sororum III. Ordinis s. Francisci „Felicianae” dictae et rationes magistratibus civilibus reddunt, vel directe per administratores laicos reguntur, qui a respectivis magistratibus dependunt. Dr. exceptionibus locutus iam sum in § 1 nr. X huius relationis.

IV. Montem pietatis non solum frequenter visito, se qua protector huius utilissimae institutionis asserare possum, opera misericordiae, quae secundum suam foundationem exercet, gratis scilicet pecuniam indigentibus mutuando copiosum fructum afferre. Monti pietatis unita Archiconfraternitas Misericordiae, quae pro scopo habet pauperes honestos per visitatores visitandi, iisque omnibus modis spiritualiter et corporaliter succedendi, item cum benedictione divina abundantes fructus profert.

V. Infirmorum hospitalia, in quibus magna ex parte Sorores Charitatis inserviunt, visitavi. Cum zelus quocum dictae Sorores spirituali et temporali utiliati pauperum novent, sat superque [s. 32] notus sit, sufficit mihi hoc in loco afferre, media ad salutem corporis et animae abundanter in his hospitalibus subministrant.

§ 8

I. De fide et moribus populi huius dioecesis in genere, nisi bona dicere possum. Est enim populus iste summe religiosus et catholicae ecclesiae addictissimus. Verbum Dei cum aviditate audit, ecclesiam diebus dominicis et festivis frequentent et paucis exceptis praecepto paschali satisfacit. Ad missiones sacras, quas pro posse per Patres Societatis Iesu et presbyteros Congregationis Missionis in dioecesi propago, ex remotis etiam locis accurrit, ita ut quandoque viginti vel triginta millia hominum beneficio hoc fruuntur. Eiusmodi missionibus anno praesenti etiam ex Ordine s. Francisci PP. Reformati Cracovienses magno cum fructu populi operam dederunt. Tempore visitationis canonicae episcopum suum summo cum iubilo excipiebat, reverentiam et affectionem ostendebat.

II. Nihilominus tacere non possum, quaedam vitia passim occurrere et praecipue ebrietatem, quam Iudaei tabernas ruri tenentes omni quo possunt modo fovent. Ad vitium hoc extirpandum missiones sacras, de quibus superius mentionem feci, indixi et societatem temperantiae, sperans stabilem [s. 33] fructum ex iis futurum. Alia vitia etsi quandoque occurrunt, minus frequenter sunt et potius fragilitati humanae, quam pravae voluntati et consuetudini adscribenda; hic addam in civitatibus a mercatoribus festa de praecepto parum observari.

§ 9

I. Praesenti relatione omni ex parte veritati consona, ad finem perducta, humiliter Sanctitati Vestrae proponendum audeo, ut secundam appellationis instantiam, quoad matrimoniales aliasque ecclesiasticas causas, quae pro Cracoviensi Dioecesi desideratur, benignissime instituere dignetur. Etenim in ea parte Dioecesis Cracoviensis, quae iurisdictioni vicarii apostolici usque ad annum 1879 subiacebat, causae matrimoniales ecclesiasticae in secunda iurisdictionis instantia tractabatur in Curia Archiepiscopali Leopoliensi rit. Lat., in tertia autem provocatione deferebatur ad Celsissimum Archiepiscopum Olocensem in vim apostolicae brevis de die 28 Aprilis 1868 ad decennium tributae. Praedicta facultas iam dudum expiravit, et licet causae matrimoniales perire in Cracoviensi Dioecesi tractur et hucusque nullus [s. 34], casus similis sese praesentavit, tamen ordo exigit, ut pro occurrente casu praesto sit remedium opportunum. Ideo humiliter Saanctitatem Vestram supplico, ut ad matrimoniales aliasque causas ecclesiasticas pro dioecesi Cracoviensi dignetur secundam instantiam in Curia Archiepiscopali Leopoliensi rit. Lat., tertiam vero instantiam pro iisdem causis in Curia Romana.

II. Praemissis de conventu Canonorum Regularium Lateranensium ut modo addendum censeo, eosdem canonicos post immutationem factam quoad gubernium eiusdem monasterii ab abbate vicario generali eorundem canonicorum, decreto s. Congregationis Episcoporum et Regularium de die 21 Februarii 1870 nr 6132/18 subiectos fuisse iurisdictioni visitoris apostolici, tunc temporis episcopi Amathuntini, vicarii apostolici Cracoviensis⁵⁰. Post discessum vero eiusdem vicarii apostolici etiam iurisdictioni visitoris apostolici expiravit, istique Canonici Regulares Lateranense pro praesenti nemini subiacent quasi „Nullius” forent. Dignetur ergo Sanctitas Vestra in praemissis providere.

Expositis, quae mihi super statu Ecclesiae et Dioecesis Cracoviensis exponenda erant, dignemini Sanctissime Pater permittere, ut provolutus ad pedes Sanctitatis Vestrae implorem benedictionem [s. 35] apostolicam pro universo clero et populo concredita mihi Ecclesiae et Dioecesis meque licet indigno eius pastore. Et Deus etc.

Humillissimus ac addictissimus filius
(-) *Albinus Episcopus Cracoviensis*

2. Odpowiedź Kongregacji Soboru.

Or. Archivum Secretum Vaticanum: S. Congregatio Concilii, fasc. 272: *Dioecesis Cracoviensis*; koncept: *Episcopo Cracoviensi fuit responsum.*

Quo in statu Cracoviensis Dioecesis res versatur ex litteris ab Amplitudine Tua pro quadriennio septuagesimo quarto datis libenter agnoverunt⁵¹. Eminentissimi Patres Concilii Tridentini interpretes ac vindices. Ex iis siquidem patuit et omnem operam adhibere, ut sacris sedibus is decor insit, qui divino cultui consentaneus sit, aque praeclarae illae institutiones, quibus dioecesis ista gloriatur floreant et au-gescant.

Absolutis autem iis operibus, quae tamen in principe civitate moram postulabant, statim dioecesim invisendam suscepisti, atque hanc

⁵⁰ Antoni Junosza Gałęcki, biskup amatuneński, wikariusz apostolski w Krakowie w latach 1862–1879.

⁵¹ Poprzednia odpowiedź Kongregacji Soboru na relację o stanie diecezji krakowskiej, przesłana w roku 1872 przez wikariusza apostolskiego A. J. Gałęckiego, była datowana w 1874 r.

perlustrationem pro rei gravitate statutis temporibus a Te iterandam esse minime dubitatur.

Paculiares circumstantiae et [s. 2] spirituales necessitates rectius dioecesis propter communes ecclesiae leges suadent synodi dioecesanæ celebrationem valde opportunam fore. Quamvis igitur eidem minime processerit provincialis concilii coadunatio, ne dubita huic tam salutari operi manus apponere, et cum omnia ad illud paraveris, tum iis a Sancta Sede facultatibus Te augendum postulabis, quas a peculiaribus istius dioecesis conditionibus requiri videantur. Interim tamen supplicandum perge iis rationibus, quas exponis, habitis etiam prae oculis, quae a Benedicto XIV⁶² de synodo dioecesana, liber 1, caap. 2, nr 5 proponuntur. Imprimis autem clerum universum statutis vicibus ac spiritualia [s. 3] exercitia advocabis, ita scilicet ut intra annum, vel biennium ex ecclesiasticis viris nemo supersit, qui spiritum suum in hisce salutaribus recessibus non renovaverit. Hunc usum, ex quo ingentes benedictionis fructus non in clerum tantum, sed etiam in populum profluunt. Te vehementer hortatur Sacra Congregatio stabili lege inducendum cures, vatus, nisus a Te statui posse, ampliori utilitati futurum sit.

Quoniam vero clero uteris bene morato, et ad Tua iussa capessenda valde docili, prout non sine consolatione abs Te S. Congregatio audivit, facile eum induces, ut studiis ecclesiasticis diligentius vacet et collectionibus, in quibus de sacris disciplinis disceptatur, assidue adesse [s. 4], propositasque quaestiones sedulo inodare ne detrahes. Qui vero sibi apud populum eam gratiam ac reverentiam conexet, quae pro piis muneribus cum fructu obeundis ipsi necessaria est, facis ut ab eius vestibus absit quidquid a gravitate alienum sit, sive de earum forma, sive de colore agatur. Haec porro ecclesiasticae vestes honestas ac dignitas perpetuo cum monebit illius sanctitatis, quam vitae ratio, ad quam divinitus vocatus est et sublime ministerium eidem commissum, ab eo exigunt.

Vigilabis autem quam diligentissime, ut omnes animarum curatores dominicis festisque diebus oves sibi concreditas salutari divini verbi pabulo enutrient, atque ad doctrinas moresque christianos infor- [s. 5], -mant, omni a tam gravi munere accurate implendo excusatione reiecta.

Quod autem refers de ratione, quae choralis servitio canonici cathedralis ecclesiae satisfacere solent, id separatim expendetur, et suo tempore quid Sacra Congregatio sentiat, Tibi notum fiet.

⁶² Papież Benedykt XIV rządził Kościołem w latach 1740–1758.

De theologali et poenitentiarii praebendis, licet officiis eidem annexis, meliori quae fieri potest modo suppleatur, non desperat tamen S. Congregatio posse a Te aliquando ad eadem officia duas canonicas praebendas perpetuo addicere, prout commune Ecclesiae ius, et Tridentinum Concilium praescribit.

Ut duo illi religiosi viri extra claustra sine venia suorum superiorum pravam vitam agunt, ad officium redire ne- (s. 6) -gantur, mandatis rectoribus ecclesiarum ne ad missam celebranda admitantur, nisi in scriptis exhibeant facultatem a Te illis impertitam, quam tamen eis denegabis. Allis autem, si qui sint, de quorum honestate prudenter dubites, hanc facultatem ad tempus, et praehabita parochi, ac pro certis ecclesiis concedes. Hac ratione dum malo, quod deploras aliquo modo prospicies civilis potestatis immixtiones vitare poteris fortasse.

De restauranda autem regulari observantia in Collegio Scholarum Piarum ages cum superiore generali illius instituti, et quatenus curae tuae in irritum cesserint, rem deferes ad s. Congregationem Episcoporum et Regularium.

Abusibus convellendes, quas [s. 7] nonnullis sacrarum virginum asceteriis invaluerunt, ubi Tua suctoritas satis non fuerit, ad s. Congregationem Episcoporum et Regularium confugies consilium aut auxilium imploraturus.

Laudata est pro merito cura singularis, quam seminario tribuis. Numerus tamen alumnorum, qui in eo ad ecclesiasticam disciplinam efformantur dioecesis necessitatem minime respondere, non sine dolore dignoscitur. Quare sedulitatem Tuam excitat s. Congregatio, ut videas an aliqua adsit via, quae huic gravissimo malo consuli possit. Optat etiam, ut studia convertas in seminario puerorum erigendum, corrogatis undique pecuniis et excitata ditiorum largitate, ut tantae istius dioecesis necessi- [s. 8] -tati praesto sint, instituta etiam, si opus sit, aliqua lorsitate, quae in id, Deo duce et auspice, adlaboret.

Quoniam vero in praesentiarum alumni seminarii scholas publicas adire coguntur, ea videbis diligenter, ne quid ex laicorum consuetudine eorum disciplina et morum probitas detrimenti capiat.

Quod refers de privilegio Congregationi s. Missionis circa rationem reddituum exhibendam, facies, ut primum Tibi de illius authenticitate constet, tum eius clausulas diligenter inspicias et accurate servabis.

De populo non est cur Tibi consilia praebeantur. Posti enim temporum conditiones nostri, quibus vitiis facilius indulgeat, [s. 9] quibusque virtutibus sit proclivior. Has igitur provehere, illa concellere, omni ope connitaris.

Mihi modo hoc respondendi munere libenter functo, nihil aliud superest, nisi ut impensum studium meum exhibeam, Amplitudini Tuae, cui bona cuncta praecor a Domino.

EPISCOPI ALBINI DUNAJEWSKI
RELATIO DE STATU DIOECESIS CRACOVIENSIS
ANNO MDCCCLXXXI ROMAM MISSA

Argumentum

Auctor editionem textus relationis, quae in Archivo Secreto Vaticano (S. Congregatio Concilii, 272) asservatur, praebet. Illa relatio episcopi Cracoviensis primordia huius dioecesis anno circiter millesimo institutae ac fata eius sequentia nec non actualem statum ecclesiam socialeque eiusdem dioecesis anno MDCCCLXXX consentiente Austriaca potestate, hanc partem Poloniae occupante, restauratae describit. Praefectus Congregationis Concilii scriptum episcopi Dunajewski documentum magni momenti habuit eidemque responsum magna cum gratulatione dedit.